

Література

1. Ассаджоли Р. Психосинтез. Руководство к технике / Р. Ассаджоли. – Нью-Йорк, 1968. – 180 с.
2. Гроф С. Путешествие в поисках себя / Станислав Гроф. – М.: Изд. Трансперсонального Института, 1994. – 338с.
3. Олексюк О.М. Проблема формування духовного потенціалу студентів / О.М. Олексюк // Практична психологія та соціальна робота, 1999. - №2, с. 47-49.
4. Теории личности в западно-европейской и американской психологии. Хрестоматия по психологии личности. // Под ред. Д.Я. Райгородского. – Самара: Изд. Дом "Бахрах", 1996. – 480 с.
5. Фасоля А. Формування духовного світу особистості: від теорії до практики /А. Фасоля // Рідна школа, 1999. - №3, с. 59-61.
6. Франкл В. Доктор и душа. [пер. с англ. А.А. Бореева]. – Санкт-Петербург: "Ровента", 1993. – 285 с.
7. David N. Elkins, L.James Hedstrom, Lori L.Hughes. Toward a Humanistic - Phenomenological Spirituality: Definition, Description and Measurement. // Journal of Humanistic Psychology, 1988, - № 4, p. 5-19.

Відомості про авторів:

Данилевська Світлана Андріївна – студентка IV курсу ННІСПМО Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Каткова Тетяна Анатоліївна – старший викладач кафедри практичної психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Статтю подано до друку 15.04.2015.

УДК 613.67: [612.017.2]

© А. В. Дацков, 2015 р.

А. В. Дацков (м. Київ)

ВПЛИВ СЕНСУ ЖИТТЯ І ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ НА АДАПТАЦІЮ КОМБАТАНТІВ

У статті представлені результати теоретичного обґрунтування впливу сенсу життя і життєвих цінностей на адаптацію комбатантов. Отмечается, что зміна особових цінностей, сенсів передбачає критичну ситуацію в життєдіяльності особи, яка провокує просування шляхом переосмислення свого життя. Кризові періоди - закономірні етапи цього процесу, які здатні стимулювати як потужні особові злети, так і падіння. У постекстремальних умовах в комбатантов з різною групою приналежністю зміщуються ієрархічні зв'язки життєвих цінностей, що може свідчити про стан їх дезадаптації. Відмічається, що якщо в ієрархії їх ціннісних орієнтацій не ігноруватимуться основні життєві цінності, що характеризують цілісну особу, можна говорити про стан адаптації таких комбатантов в постекстремальних умовах.

Ключові слова: адаптація, комбатант, ціннісні орієнтації, сенси, постекстремальніе умови.

В статье представлены результаты теоретического обоснования влияния смысла жизни и жизненных ценностей на адаптацию комбатантов. Отмечается, что изменение личностных ценностей, смыслов предполагает критическую ситуацию в жизнедеятельности личности, которая провоцирует продвижение путем переосмысления своей жизни. Кризисные периоды - закономерные этапы этого процесса, которые способны стимулировать как мощные личностные взлеты, так и падения. В постэкстремальных условиях у комбатантов с различной

групповой принадлежностью смещаются иерархические связи жизненных ценностей, что может свидетельствовать о состоянии их дезадаптации. Отмечается, что если в иерархии их ценностных ориентаций не будут игнорироваться основные жизненные ценности, характеризующих целостную личность, можно говорить о состоянии адаптации таких комбатантов в постэкстремальных условиях.

Ключевые слова: адаптация, комбатант, ценностные ориентации, смыслы, постэкстремальные условия.

The article presents the results of theoretical study of the influence of the meaning of life and life values on the adaptation of the combatants. It is noted that the change in personal values, meanings involves the critical situation in the life of the personality, which provokes promotion by rethinking his life. Crisis periods is a natural stages of this process, which is able to stimulate a powerful personal UPS and downs. In postextreme conditions is offset from the hierarchical relations of life values from combatants with different group membership, which may indicate the state of their maladjustment. It is noted that if in the hierarchy of their value orientations will not ignored the main life values characterizing a whole person, you can talk about the state of adaptation of such combatants in postextreme conditions.

Key words: adaptation, combatant, values, meanings, postextreme conditions.

Численні дослідження, спостереження, експерименти не лише не вичерпали проблему адаптації, а, й, навпаки, показали її глибину і багатовимірність. Останнім часом предметом дослідження психологів усе частіше стає вивчення психологічних механізмів і закономірностей реадaptaції у післяекстремальних умовах, збереження особистістю свого статусу і позитивних позицій поряд з ефективною протидією негативним якісним змінам. У зв'язку з цим активно досліджуються особливості взаємодії людини з навколишнім середовищем (фізичним і соціальним), механізми, чинники і рівні психічної адаптації, уявлення про функціональний стан організму (О.Кокун та ін.), принципи регулювання «психофізіологічних станів», критерії оцінки функціонального стану (В.Алещенко, В.Юрченко та ін.). Вивчення адаптації та реадaptaції в екстремальних умовах представників ризиконебезпечних професій (а сьогодні це ще й особи, що брали участь у бойових діях на Сході України, біженці і вимушені переселенці, які постраждали від дій сепаратистів та російських військ на Луганщині та Донеччині), дозволяють відзначити нерозривний зв'язок особистісних змін в екстремальних умовах з характером життєдіяльності особистості у післяекстремальний період. При цьому помічено, що екстремальний досвід у одних стимулює потужне особистісне зростання, в інших - стан «перманентної фрустрованості» і деструкції усіх сфер життєдіяльності.

Дослідниками відзначається взаємозв'язок успішності реадaptaції у післяекстремальний період з індивідуальними, так і індивідуально-психологічними особливостями людини. Поряд з цим достатньо слабо вивчена проблема взаємозв'язку мотиваційно-сислової сфери особистості та стану адаптації і дезадаптації у післяекстремальний період. Саме у мотиваційно-сислової сфері, смисложиттєвих і ціннісних орієнтаціях закладено, на наш погляд, «особистісний адаптаційний потенціал» (О.Маклаков), що дозволяє актуалізувати позитивні можливості і «екзистенціальну мужність» особистості (Дж.Бьюдженталь, В.Франкл, С.Мадді), зберігати благополуччя і здоров'я (Є.Потапчук, О.Сафін), здатність радіти і співчувати, з оптимізмом дивитися у майбутнє, керувати своїм життям (Д.Ольшанський, В.Стасюк).

Смисловий та ціннісний компоненти мотиваційної сфери: смисловтратність, втрата майбутнього, звуження життєвих смислів, деформація життєвих цінностей пов'язані зі станом дезадаптації особистості. Тому вивчення особливостей мотиваційно-сислової сфери особистості тих, хто брав участь в антитерористичній операції, у контексті проблеми її реадaptaції, на наш погляд, дозволить суттєво просунути у вирішенні проблеми збереження психологічної цілісності

та конструктивності особистості, самоактуалізації і сенсу життя, вибору адекватних копінг-стратегій у післяекстремальних умовах.

Як показав аналіз наукової літератури, сенс залишається одним з найменш вивчених і складних феноменів в аспекті його наукового визначення, що пов'язано із багаторівневістю, багатохарактерністю, багатоплановістю і багатообразністю його проявів в процесі мислення, в осмисленні, у розумінні дійсності. Поняття сенсу прийшло у психологію з донаукових спроб пояснення людської поведінки, ґрунтуючись на здоровому глузді та уявленнях повсякденної свідомості. Першою системою наукової психології, що звернулася до поняття сенсу для пояснення поведінкових проявів людини, закономірно став психоаналіз. Спрямованість на розкриття сенсу вчинків і мимовільних реакцій людини є головною характеристикою психоаналітичного підходу. Значне підвищення інтересу до проблеми сенсу у зарубіжній психології особистості припадає на 50-60-ті роки минулого століття. Багато авторів відзначали, що поки життя осмислене, люди схильні міркувати і говорити про її сенс відносно мало. Але як тільки виникає нестача або відсутність сенсу, проблема сенсу починає грати важливу роль у свідомості і самовираженні особистості [1-2 та ін.].

Метою статті є теоретичне обґрунтування впливу сенсу життя і життєвих цінностей на адаптацію комбатантів у контексті сучасної проблематики розвитку та формування особистості на різних етапах онтогенезу.

Сенс - одне з найбільш відповідальних і найбільш складних стійко-нестійких понять. Поняття сенсу використовується у різних контекстах, на різному рівні, у різному співвідношенні з явищами дійсності. З цієї причини багато авторів використовують його не термінологічно, даючи йому визначення у відповідності не з науковими канонами, а в його життєвому слововживанні [3-4 та ін.]. Як зазначає С.Максименко, життєвий шлях упорядковується через сферу внутрішнього світу, через самосвідомість і через цінності і сенси» [5, с. 260], а нові сенси народжуються лише в процесі особливих переживань [6]. У роботах З.Фрейда вперше можна зустрітися з поняттям сенсу, включеним до низки пояснювальних понять наукової психології [7]. Проте, поступово склалася метапсихологічна теорія психоаналізу, яка вступила у протиріччя з поясненням у термінах смислів, замінивши його поясненням у термінах енергії, сил, механізмів і фізичних аналогій. Альтернативне по відношенню до фрейдівського розгорнуте розуміння сенсу було сформульовано у роботах А.Адлера і К.Юнга [8-9].

Як зазначає В.Франкл, у проблемі сенсу життя вузловою є проблема відповідальності людини за своє життя [2, с. 278-281]. Інше трактування сенсу (точніше, особистісного сенсу) в його інтегруючій функції - як інтерпретації життя - представлена теорією особистості та індивідуальних відмінностей, розроблену Дж.Ройсом спільно з А.Пауеллом, які вважають, що поняття особистісного сенсу є не тільки найбільш молярним і дифузним, але також і найбільш важливим психологічним поняттям. Поняття особистісного сенсу у них асоціюється з поняттям значущості, «яку кожен індивід приписує критичним аспектам буття» [10, с. 121].

Найбільш розгорнутим підходом до сенсу в аспекті інтеграції особистості і соціальної дійсності є теорія Ф.Фенікса, який пов'язує сутність людини з її спрямованістю на здійснення сенсу [11, с. 40]. Підхід до сенсу в екзистійно-аналітичній теорії Дж.Бьюдженталю відрізняється від усіх наведених вище. Автор не погоджується з тими, хто вважає, що смисли ми перебуваємо у світі, як щось дане, ні з тими, хто вважає сенс породженням самої особистості, яке проеціюється у світ. Смисли, за Дж. Бьюдженталем, є похідними від нашого буття у світі. Смиловтрата або відчуття загрози, як раз і є усвідомленням того, що світ не забезпечує людини сенсом автоматично. Тим самим на людину лягає відповідальність за створення своїми діями осмисленості і супроводжує цю відповідальність екзистенційна тривога за наслідки свого вибору [12].

Теоретична основа досліджень сенсу під об'єктивним кутом зору була закладена К.Левінім. Він ввів поняття вимогливого характеру, який посідає одне з центральних місць у поясненні механізмів поведінки. Джерелом вимогливого характеру об'єктів зовнішнього оточення для К.Левіна є

потреба. Наведені ним факти свідчать про прямий зв'язок змін вимогливого характеру об'єктів з динамікою потреб суб'єктів, а також його життєвих цілей [13].

Теорія поведінки Ж.Нюттена багато у чому спирається на ідеї К.Левіна. Згідно цієї теорії, поведінка взагалі співвідноситься з осмисленою ситуацією в осмисленому світі. Навколишні об'єкти є осмисленими. Сенс, на його думку, конституюється відносинами між ситуацією і мотивацією. Врешті решт він корениться «...у типах відносин, існуючих між певними фрагментами світу, що володіють специфічними функціональними властивостями...», і «з іншого боку, суб'єктом, який сам відчуває потребу у таких взаєминах зі світом» [14].

З теорією Ж.Нюттена почасти перекликається екзистенційна теорія Р.Мея [15], який говорить не про потреби, а про волю, бажання і наміри (інтенції). Бажання він розглядає як форму злиття сили (енергії) і сенсу. Саме їхнє злиття надає бажанням спонукальної сили. Відповідно, щоб зрозуміти людину, треба розкрити її смисл. Сенс у Ж.Нюттена і Р.Мея впливає на поведінку опосередковано, через процеси когнітивної репрезентації дійсності у свідомості.

Дж. Келлі у теорії особистісних конструктів розглядає сенс виключно як феномен свідомості. Основний пафос Дж. Келлі був спрямований на пізнання конкретної індивідуальності кожної людини, на відмову від практики прикладання спільних аршинів до різних людей [16]. Л.Томас, спираючись на теорію особистісних конструктів, робить акцент на соціальній природі смислів, яка не знайшла відображення у роботах самого Дж.Келлі. Ця концепція також виходить з положення, що центральним для розуміння людини і для пізнання людьми самих себе є тлумачення особистісних смислів. Однак, сенс є не тільки особистісним, але може переживатися та обмінюватися [17].

У радянській психології першу спробу розкрити зміст поняття «сенс» здійснив О.Леонтьєв. У його трактуванні сенс є відношенням мотиву діяльності до її мети. Вчений підкреслює, що за критичні процеси зміни смисложиттєвих орієнтацій шляхом вільного вибору або спрямованої на себе рефлексивні смислотехніки відповідають ядерні механізми особистості - механізми вищого рівня. «Ці ядерні механізми - свобода і відповідальність... Це саме способи, форми її існування та самоздійснення, які не мають свого змісту» [18, с. 114]. В процесі становлення і формування особистості вони посідають (або не посідають) центральне місце у відносинах людини зі світом, перетворюються (або не перетворюються) на стрижень її життєдіяльності і наповнюються (або не наповнюються) ціннісним змістом, який надає сенс їм самим. Наповнюючись змістом смислового рівня, вони (смисложиттєві орієнтації), у свою чергу, визначають лінії розвитку смислової сфери, створюють те силове поле, в якому вона формується. На його думку, смислові утворення, як основні конституюючі одиниці свідомості особистості мають специфічні функції. По-перше, це створення образу майбутнього, перспективи розвитку. По-друге, найважливіша функція смислових утворень полягає у тому, що будь-яка діяльність людини може оцінюватися і регулюватися з боку її успішності у досягненні тих чи інших цілей, так і з боку її моральної оцінки.

Р.Шакуров для визначення основних характеристик і функцій сенсу, для вирішення проблеми смислових стратегій пропонує психологічну теорію подолання. Згідно цієї теорії смисли існують лише до тих пір, поки є бар'єри, і для виведення людини з смислового глухого кута необхідно допомогти їй знайти прийнятні шляхи їхнього подолання і тим самим створити для неї радісну перспективу [19].

Як зазначає М.Магомед-Емінов, «екстремальна ситуація ставить перед людиною завдання критики сформованих смислів і вироблення програми свого виживання у нових умовах, переосмислення цілей свого розвитку. До процесу смислоутворення у цій ситуації підключається рефлексія. Перше, що починає робити людина, - це шукати підґрунтя для переосмислення. Таке підґрунтя вона шукає і знаходить у зміні свого ставлення до смислу, що склався, при цьому, спираючись на свою рефлексію, вона расчленяє смисл» [20, с. 37-39]. Людина починає розглядати актуальний сенс як особливу, окрему форму, частковий випадок якоїсь іншої, більш широкої основи, що перебуває не стільки у західноєвропейському сенсі, скільки за його межами. Виникає спрямованість суб'єкта на визначення розглянутого сформованого сенсу як обмеженого, кінцевого. І одночасно виникає формування нової основи через надання йому атрибутів нескінченності, тобто

відбувається вичленювання з цього сенсу нової основи смислоутворення і відмова від осмислення старого сенсу як абсолюту, що надалі ініціює процес переосмислення.

Зміст одержуваного сенсу змінюється насамперед тому, що він отримав можливість змінитися. Від процесу переосмислення залежать характеристики стану адаптації особистості. М.Магомед-Емінов вважає, що людина не замислюється про сенс життя, коли вона благополучна [21]. Проблема сенсу життя постає тоді, коли сенс втрачається або саме життя стає нестерпним. Війна, як аномальна реальність, чинить величезний вплив на життєвий шлях і долю людини. Соціальне і концептуальне витіснення аномалій доповнюється індивідуальним придушенням і відхиленням травмуючого досвіду. Однак, безучастна, відсторонена позиція індивіда втрачається, коли він сам потрапляє в екстремальні умови. Ідентифікація умов військового часу призводить до необхідності розділяти дійсність на звичайну та аномальну. В результаті виникають глобальні проблеми переосмислення дійсності спочатку в аномальному життєвому світі, потім у звичайному - при поверненні до мирних умов. Зміна смисложиттєвих орієнтацій особистості у мінливих умовах, світоглядних позицій, поглядів призводять до зміни психічних станів у континуумі «адаптація - дезадаптація».

Згідно з його дослідженнями, екстремальна ситуація, пережита суб'єктом, «відкривається йому як безглузда, і перед ним постає складне завдання смислоутворення у смисловтратній ситуації, осмислення трагічного досвіду» [20]. Досвід цих людей не лише є кризовим, але й аномальним: «Особистість занурюється у життєву ситуацію з іншої ціннісно-смиисловою системою», яка характеризується у першу чергу зміною змісту категорій «життя» і «смерть», де нові смисли, породжені новою трансординарною ситуацією, створюють новий смисловий центр особистості, що не збігається з попередніми, але і не скасовує його. Конфлікт двох смислових центрів поляризує навколо себе смислові змісти, які, перетинаючись, вступають у конфліктні стосунки взаємної відкидання значення (поняття смисловтратності) [21, с. 67-69]. Цей конфлікт «смиислового відчуження» виразно видно під час повернення військовослужбовців до мирних умов. Той смисловий досвід, який був набутий в екстремальній ситуації, стає вкрай обтяжливим для особистості, відторгається нею. Розмірковуючи про адаптацію у післяекстремальній ситуації, М.Магомед-Емінов висуває важливе припущення про елімінацію сенсу: щоб знайти сенс, його треба втратити.

Альтернативою досліджень, що пов'язує потенціал психологічного впливу екстремальних ситуацій з патологією психічної діяльності, з'явилася концепція, у межах якої погляди на наслідки травматичного досвіду не зводилися до однозначності негативного впливу на розвиток особистості. Мова йде про ті нечисельні роботи, в яких з неминучості втрати чогось важливого для людини фокус уваги переміщається на можливість придбання, призупинення кризи зворотньо та обумовлених стресом психічних поламок у потенційні людські можливості. Так, наприклад, на думку Дж. Бьюдженталя, у стражданнях закладена потужна сила позитивних особистісних змін [12]. Воно ж є і найбільш важливим поштовхом, який змушує людину прийняти важливе, доленосне рішення. Р.Мей також переконаний, що страждання є одним з чинників позитивної трансформації особистості [15]. У концепції S.Maddi, життєстійкість, «екзистенційна мужність» - це те, що створює для людини передумови здійснення більш цінних, але водночас і більш небезпечних виборів. На його думку, зміни у житті людини, як позитивні, так і ті, які призводять до невдач і навіть тяжких наслідків для психіки людини, можуть обернутися актуалізацією її позитивних можливостей і зростанням екзистенційної мужності [22].

Таким чином, аналіз сучасних тенденцій вивчення переживань людиною наслідків впливу екстремальних ситуацій дозволяє зробити висновок, що сучасній науці набагато більше відомо про те, що робить людину страждаючою, дезадаптованою і дозволяє їй залишатися такою. Крім того, вивчаючи кінцеві стани переживання психічної травми, необхідно зробити акцент на сприйнятті страждаючої людини як «законсервованої» у своїй болі і таким чином припускати відсутність перспектив пошуку сенсу життя.

Уявлення про сенс життя в усіх підходах розроблялися незалежно один від одного, якщо не вважати деяких експліцитних зв'язків і впливів (Левін - Нюттен, Фрейд - Нюттен, Келлі - Магнуссон).

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що у теоретичному аспекті проблема смислів залишається однією з найбільш заплутаних. До цих пір не вдається прояснити специфіку досліджуваного явища. Причина цього полягає у тому, що досить важко диференціювати поняття «смысл», «значення», «мотив», «мета», «цінність» та ін.

Разом з тим аналіз літератури з досліджуваної проблеми показав таким чином, що особистісні цінності, їхня ієрархія у більшості авторів розглядаються як достатньо стійкі психологічні категорії. У післяекстремальних умовах відбувається зміщення ієрархічних зв'язків життєвих цінностей у комбатантів з різною груповою приналежністю. У військовослужбовців першого типу можуть відхилятися цінності щасливого сімейного життя, дружби, або знизиться значущість професії, комбатанти другого типу вище інших стануть цінувати матеріально забезпечене життя і суспільне визнання, а не розвиток і творчість, третій тип військовослужбовців будуть ігнорувати значущість здоров'я, активного діяльного життя. Усі вищеописані явища свідчать про стан дезадаптації комбатантів. Якщо ж в ієрархії ціннісних орієнтацій не буде ігноруватися значущість сім'ї, професії, любові, здоров'я, творчої активності - основних життєвих цінностей, що характеризують цілісну особистість, можна говорити про стан адаптації таких комбатантів у післяекстремальних умовах. Зауважимо, що так чи інакше, зміна особистісних цінностей, смислів передбачає критичну (екстремальну) ситуацію у життєдіяльності особистості. Екстремальна ситуація провокує просування шляхом переосмислення свого життя. Кризові періоди - закономірні етапи цього процесу, які здатні стимулювати як потужні особистісні злети, так і падіння.

До перспектив подальших розвідок у даному напрямку можна віднести підвищення надійності та валідності діагностичного інструментарію, що використовується з метою визначення особливостей перебігу психологічної адаптації; розробка комплексної методики організації соціально-психологічної адаптації представників ризиконебезпечних професій, а також вивчення психологічних умов і шляхів розвитку психологічної готовності керівників до управління процесом соціально-психологічної адаптації своїх підлеглих тощо.

Література

1. Франк С.Л. Смысл жизни /С.Л. Франк// Вопросы философии, 1990. - №6. - С. 69-132.
2. Франкл В. Человек в поисках смысла / В.Франкл. - М., 1990. - 367с.
3. Болтівець С.І. Українська психологічна термінологія: словник-довідник / Укл. С.І. Болтівець, Н.В. Слободяник, М.-Л.А. Чепе, Н.В. Чепелева / За ред. М.-Л. А. Чепе. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 302 с.
4. Бродовська В.Й. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові: словник / В.Й. Бродовська, І.П. Патрик, В.Я. Яблонько. – 2-е видання. – К. : Професіонал, 2005. – 224 с.
5. Максименко С.Д., Максименко К.С., Папуча М.В. Психологія особистості: Підручник. – К.: ТОВ «КММ», 2007. – 296с.
6. Рибалко В.В. Максименко С.Д.: генетико-психологічна теорія народження, зростання та існування особистості [Текст] / В.В. Рибалко // Практична психологія та соціальна робота. – 2009. – № 3. – С. 1-5.
7. Фрейд З. Основные психологические теории в психоанализе: / З.Фрейд // Сб. статей. - М.: Гос. Изд., 1923. – 206 с.
8. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А.Адлер. – К., 1999. – 167 с.
9. Юнг К.Г. Психоз и его содержание / К.Г. Юнг // Работы по психиатрии. - Спб., 1999. – С.75-91.
10. Royce J. Theory of personality and individual differences: factors, systems and process / J.Royce, A.Powell. – Prentice Hall, 1983. – 304 p.
11. Phenix P. Realms of meaning: a philosophy of the curriculum for general education / P.Phenix. - New York etc.: McGraw-Hill, 1964. – XIV. - 391 p.

12. Бюдженталь Дж. Наука быть живым / Дж.Бюдженталь. - М.: Класс, 1998. - 237 с.
13. Левин К. Разрешение социальных конфликтов. Пер. с англ. И.Ю.Авидон / К.Левин. - СПб.: Речь, 2000. - 407 с.
14. Нюттен Ж. Мотивация / Ж.Нюттен // Экспериментальная психология. - Вып. 5. Под ред. П.Фресса и Ж.Пиаже. - М., 1975. - С. 15-110.
15. Мэй Р. Искусство психологического консультирования / Р.Мэй. - М.: Класс, 1994. - 144 с.
16. Келли Джордж. Теория личности (теория личных конструктов) / Джордж Келли. - СПб: «Речь», 2000. - 249 с.
17. Thomas, L. Learning and meaning / L.Thomas // Personal construct psychology. F.Fransella (Ed.). - London etc.: Academic press, 1978. - P. 47-57.
18. Леонтьев Д.А. Психология смысла / Д.А. Леонтьев. - М., 1999. - 457 с.
19. Шакуров Р.Х. Мотивация и стимулирование качества педагогической деятельности в ССУЗ. В 2-х ч. - Ч.1. / Р.Х. Шакуров. - Казань: ИССО, РАО, 1996. - 56 с.
16. Магомед-Эминов М.Ш. Личность и экстремальная жизненная ситуация /М.Ш. Магомед-Эминов // Вестник МГУ. Серия «Психология», 1996. - № 4. - С. 26-35.
17. Магомед-Эминов М.Ш. Психодиагностика мотивации / М.Ш.Магомед-Эминов // Общая психодиагностика. - М.: МГУ, 1987. - С.155-169.
18. Мадди С. Теории личности. Сравнительный анализ / С.Мадди. - СПб: Речь, 2002. - С.148-159.

Відомості про автора:

Дацков Антон Володимирович – ад'юнкт Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Статтю подано до друку 12.02.2015.

УДК 159.923.2:316.614.5

© Л. А. Девіс, 2015 р.

Л. А. Девіс (м. Слов'янськ)

ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ДЕПРИВАЦІЇ СІМЕЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У даній статті досліджується проблема розвитку основ самосвідомості дитини, що виховується в умовах психічної депривації. Експериментальні дослідження показують, що до кінця першого року життя у цих дітей спостерігаються значні відхилення в їх особистісному розвитку. У вихованців дитячого будинку не формуються відносини прихильності з близькими дорослими, не складається особистісно орієнтоване спілкування, затримується розвиток потреби у співпраці та спілкуванні з дорослим. Надалі це негативно впливає на формування самосвідомості дитини і системи її ставлення до себе, до інших людей і до навколишнього світу

Ключові слова: самосвідомість, розвиток особистості, депривація сімейного взаємодії.

В данной статье исследуется проблема развития основ самосознания ребенка, воспитывающегося в условиях психической депривации. Экспериментальные исследования показывают, что к концу первого года жизни у этих детей наблюдаются значительные отклонения в их личностном развитии. У воспитанников детского дома не формируются отношения привязанности с близкими взрослыми, не складывается личностно ориентированное общение, задерживается развитие потребности в сотрудничестве и общении со взрослым. В дальнейшем это негативно влияет на формирование самосознания